

# נגד תפיסת האותנטיות הליברלית-חרדית

יותם יזרעאלי

**הפרשנות הליברלית למסורת היהודית נובעת ממחויבות לברית התורה ולמסורת ההיסטורית שצמחה ממנה, לא פחות מכל פרשנות יהודית אחרת. הביקורת החילונית שלפיה פרשנות שכזאת אינה אותנטית ומונעת ממניעים "טקטיים" חיצוניים למסורת היא הנחה שמרנית ואף חרדית ביסודה. תגובה למאמרו של אסף שרון על "אשליית השיבה אל המסורת"**

מרץ 2019

מ אמרו של אסף שרון "אשליית השיבה אל המסורת" (הזמן הזה, מרץ 2019) מציג ביקורת נוקבת על המגמה ההולכת וגוברת בקרב חוגים ליברליים בישראל ובעולם לשוב אל מקורות הדת כדי לדלות מתוכם סימוכין לחזונו הפוליטי והחברתי. שרון מנתח את המגמה ה"ניאו-מסורתית" הזאת, כך הוא מכנה אותה, בפרספקטיבה היסטורית ופילוסופית ורואה בה אסטרטגיה של חוגים ליברליים ששמו לעצמם למטרה "לגייס, להניא ולקרוץ להמונים" כדי להפוך את השמאל לרלוונטי. לדבריו, זו אינה רק טקטיקה חסרת תוחלת אלא גם מגמה מסוכנת שבלא משים חותרת תחת יסודות הליברליזם ומשחקת לידי המגמה העולמית שמולה היא מתמודדת: הלאומנות הדתית.

כמי שעוסק לא מעט בקשר שבין דת ופוליטיקה, בין היתר במסגרת אותה "התחדשות יהודית" ששרון מבקר, אינני מסכים כמעט עם אף מילה במאמר. עם זאת, כביקורת חילונית על השיח הדתי הליברלי, מדובר במסה הרצינית ביותר שקראתי בשנים האחרונות. אחרי שנים של מניפסטים מביכים נוסח שליחי האתאיזם החדש במחוזותינו וסירובם של חילונים להיכנס בעוביו של דיון שהם חווים כדיון שנכפה עליהם, שמחתי לשם שינוי לקרוא ביקורת מלומדת ומורכבת יותר מן הרגיל.

אולם השמחה על איכות הדיון הגיעה רק לאחר שהדם התקרר מעט. כי אף שהביקורת מורכבת והטיעונים רהוטים, רבים מדבריו של שרון לוקים בחסר ובעיקר שבויים באותן הבניות מקובעות שה"ניאו-מסורתיות" – ביטוי בעייתי שהמירכאות יפות לו – מבקשת לנפץ כדי לשחרר את הליברליזם מן המבוי הסתום שאליו נקלע. איגודם של יאיר לפיד, מייקל וולצר ואחד העם בתוך אותה קטגוריה של "ניאו-מסורתיות" מראה בעיקר שסוג הליברליזם הישראלי שעמדו של שרון מייצגת אכן נמצא במבוי סתום.

הנחת היסוד המרכזית של המאמר היא שהשיבה הליברלית אל המסורת אינה תופעה אותנטית אלא טקטיקה פוליטית גרידא שמטרתה "לקרוץ אל ההמונים". הנחה זו מופרכת מן היסוד. זוהי רדוקציה של שיח מסורתי מהותי ואותנטי והכנסתו לסד התועלתנות. ביקורת דתית פנימית איננה רק טקטיקה המכוונת לתוצאות פוליטיות. זוהי פרשנות שנובעת מתוך צו שעה תרבותי והיסטורי, מתוך דאגה עמוקה לעתידה ולצביונה של המסורת היהודית, שנמצאת בתהליך בירור היסטורי מקיף, ולא פחות מכך – מתוך תחושת אחריות דתית יוקדת. הפרשנות הליברלית נובעת מרגש יהודי עמוק של מחויבות לברית התורה ולמסורת ההיסטורית שצמחה ממנה, לא פחות מכל מחויבות יהודית אחרת. לכן – במיוחד בהקשר היהודי – אין שום הצדקה למילה "ניאו", שכן השיבה הזאת היא מסורתיות יהודית לשמה.

שרון מערבב בין פופוליזם יהודי של יידישקייט אופנתי ובין ביקורת דתית פנימית רצינית ואחראית. אם הוא מזהה בתוך גל ההתחדשות היהודית קולות "טקטיים", שתופסים טרמפ ועושים מן התורה קרדום לחפור בו גומות של קיטש ופופוליזם, עליו לנקוב בשם ולחשוף אותם נקודתית. אבל במקום זאת הוא בוחר לרדד הגות וביקורת דתית של יותר ממאה שנים לכדי אסטרטגיית הבחירות של יאיר לפיד.

האם הפרשנות היהודית הליברלית מייצגת אידאולוגיה? בהחלט. האם היא מבקשת לרשום הישגים במסגרת מאבק תרבותי על צביונה של המסורת? בהחלט. כמוה כמו מחלוקות דתיות רבות בהיסטוריה היהודית. אבל מה בין זה ובין ההנחה שפרשנות ליברלית היא טקטיקה בלתי אורגנית וחיצונית למסורת, ואילו פרשנות שמרנית לאומנית אורתודוקסית היא התפתחות מסורתית אותנטית?

לדעתו של שרון, כל פרויקט הפרשנות הליברלי נשען על הנחת יסוד שגויה שלפיה "אפשר לנסח רעיונות פרוגרסיביים כהמשך טבעי ואותנטי של מסורת דתית נתונה". הוא גם טוען כי המשגה ה"ניאו"-מסורתי הזה נדרש להכחיש את היותו "רפורמה או, חלילה, מהפכה" ולשם כך עליו "לנקוט אסטרטגיה של ליקוט סלקטיבי [...] של מוטיבים ליברליים ופרוגרסיביים מתוך המסורת הדתית, [כגון] תמות של סובלנות, שוויון [...] ודמוקרטיה". אך זוהי טענה סלקטיבית כשלעצמה: האם לתפיסתו המסורתית ה"אותנטיים" אינם מלקטים? האם הדתיות הלאומנית אינה מלקטת באופן סלקטיבי פסוקים שתומכים בתפיסת עולמה? האם העדפת שני איסורים על משכב זכר על פני עשרות איסורים של שבת אינה סלקטיבית? "קול באישה ערוה" אינו ליקוט סלקטיבי? תשובתו של שרון ברורה: הוא מבחין בין הליקוט הדתי השמרני, שבעיניו הוא אותנטי, ובין הליקוט הליברלי, שאינו זוכה לתעודת כשרות מכיוון שבמקרה זה מדובר בליקוט טקטי שאינו מבטא שיבה מהותית אותנטית שנובעת באופן אורגני מתוך המסורת. אבל זהו כמובן טיעון מעגלי במובהק.

אלא שהבעיה החמורה יותר בדבריו של שרון איננה בכשל הלוגי של הטיעון המעגלי, אלא בהבניות שעומדות בבסיס הטיעון, ובעיקר בעצם ההגדרה של שרון למסורת – למשמעותה, למהותה ולאופני התנהלותה. במקום אחד הוא מודה ש"תרבויות אינן נוסחאות סגורות, אלא יצירות פתוחות ומתפתחות בלי הרף", אבל מלבד זאת המאמר כולו משוח בתפיסה חרדית שלפיה יש מסורת ויש את העולם שמחוץ למסורת; מה שבפנים אותנטי ואורגני, ומה שבחוץ – לא. ומכיוון שהליברליזם המערבי הוא חיצוני, הפרשנות שנשמכת עליו הופכת "ניאו"-מסורתית, בלתי אותנטית ומועדת לכישלון. שרון מניח כי מכיוון שהפרשנות היא ליברלית לא ייתכן שזו הגות שמונעת מטעמים אותנטיים; אך הנחה זו שמרנית באופן מובהק ומזכירה דוקטרינציה אורתודוקסית, שמלבד הרבנים מן הציונות הדתית שבויים בה גם חילונים ודת"ל"שים. ההנחה כאילו המסורת היא מערכת סגורה היא בעצמה הנחה של מי שעומד מחוץ לה, אם בחר בכך אם לאו – מי שאינו מנתח אותה מבפנים בשפתה שלה, וזו בלבד עילה להפרכת המהלך של שרון. לכן אי אפשר להוסיף את ה"ניאו" ל"מסורתיות" כסממן של חוסר אותנטיות. אין כאן שום "ניאו"; יש כאן, כמו תמיד, מסורת התדיינות יהודית.

אילו היה בסיס כלשהו לטענתו של שרון, אזי לא היה ליל הסדר נראה כמו סימפוזיון הלניסטי, המילה סנהדרין לא הייתה קיימת בעברית, הרמב"ם לא היה כותב את "מורה נבוכים", לא היינו מתפללים עם פיוטיהם של גדולי משוררי ספרד (ובכלל, כל המסורת המוזיקלית של הליטורגיה היהודית, הספרדית והאשכנזית הייתה מתנדפת בן רגע), לא הייתה תנועת השכלה יהודית וגם לא הייתה קמה תנועה לאומית ציונית, לרבות הזרם הציוני-דתי שמול חלק מפלגיו הלאומניים, בין היתר, מבקשת הביקורת הדתית להתמודד.

כל אחד מן המופעים המסורתיים הללו הוא אירוע של השפעה חיצונית ישירה על המסורת, הפנמת ההשפעה, "גיורה" והשמתה לעבודה יהודית לשם שמיים – דתית, מסורתית או חילונית. ולמה התאפשרו מופעים אלו? מכיוון שמסורת בהגדרתה איננה מערכת הרמטית. שרון מתייחס למסורת "אורגנית", וכאן אני דווקא מסכים עם המינוח שלו. אלא שעצם הדימוי מעיד שמסורת היא מורשת חיה ונושמת שבאה במגע עם העולם שהיא מתקיימת בתוכו, אותו עולם שהיא מלכתחילה משוועת להבינו ולהעניק לו משמעות ערכית וקיומית, אותו עולם שמלכתחילה מציב בפניה את השאלות הגדולות שהיא מבקשת לפענח.

"אין ספק שגישה זו נחלה הצלחות מסוימות", מודה שרון, בהתייחסו לחלק מן התמורות הליברליות בעולם הדתי (למשל בנוגע למעמד האישה). אבל הוא גם ממחר להזהיר ששכרן של אותן הצלחות יוצא בהפסדן מכיוון שהן מייצרות ריאקציה מסורתית שמרנית ולאומנית עוד יותר. לדבריו, זו אחת הסכנות שה"ניאו"-מסורתיים מתכחשים לה.

אילו הרדוקציה שהוא מבקש להחיל על ה"ניאו"-מסורתיים – טענתו כי כל ה"ניאו" הזה אינו אלא אסטרטגיה פוליטית – הייתה נכונה מלכתחילה, אפשר היה להשתכנע מהטיעון, שכן מתברר כי כאסטרטגיה פוליטית גרידא ה"ניאו"-מסורתיים אינה מספקת את תוצאות הרצויות (אם כי בעניין זה שרון אינו מביא נתונים אלא הערכות בלבד, כך שקשה להתייחס לדבריו ברצינות). אבל מה אם השיבה אל המסורת היא אכן אותנטית? מה אם אין רק טקטיקה של בחירות? במקרה כזה, התשובה היא שמבחינה מסורתית אין שום בעיה עם ריאקציה. אפשר להצטער עליה מבחינה פוליטית, אבל מבחינה מסורתית? הרי זו בדיוק משמעותה של מחלוקת. וטוב שהמחלוקת חוזרת למקורות ושאינה מתקיימת בשתי שפות שונות, יהודית ואוניברסלית. המסורת היהודית תמיד התקיימה מתוך דין ודברים שהמציאות המשתנה גלגלה לפתחי בית מדרשה.

ההנחה כאילו הפעם המצב שונה מעידה שוב ושוב על הפנמה של תבניות חשיבה אורתודוקסיות, שהן בעצמן תוצר של מפגש עם הליברליזם המודרני המערבי – מפגש שמצד אחד הוביל לריאקציה של הקפאת המסורת, אך מצד שני הביא להפנמה של חלק מעקרונות הליברליזם (כגון הפרדת הדת מן המדינה) ולניסוח מחדש של היהדות. אלא ששרון עצמו ייאלץ להכחיש השפעות חיצוניות אלו על האורתודוקסיה, שכן לתפיסתו השפעות שכאלה לעולם אינן יכולות להיקלט במסורת באופן אותנטי. כלומר, לפי אמות המידה שלו עצמו, הגדרותיו של המסורת היהודית אינן "אותנטיות". המהלך של שרון קורס אפוא לתוך עצמו.

לבסוף, שרון מציין דמויות שמייצגות בעיניו את ה"ניאו"-מסורתיים: אחד העם, ביאליק, מייקל וולצר, מרתה נוסבאום, אסף ענברי. היעדרם של רבנים ואנשי רוח מזרחים מן הדיון שלו מעיד כשלעצמו על סטרוקטורות אורתודוקסיות אירופיות ספציפיות ששרון שבוי בהן, סטרוקטורות שהן עצמן הבניות מודרניות שהאותנטיות המסורתית שלהן, לשיטתו, מוטלת בספק. אמנם, יש צדק בדבריו: האישים האלה – אף כי הם בני דורות שונים – אכן שייכים לאותה מגמה היסטורית, לחוג של הוגים הומניסטים ליברלים שמזהים את אוזלת היד של הנאורות המערבית בניסיונה לספק ארגז כלים להתמודדות מעמיקה עם משברי השעה, ושבחלקם אף סבורים שהנאורות היא חלק מהבעיה. אבל הטענה כי חזונה החברתי

והפוליטי של הפרשנות המסורתית הליברלית הופך אותה לאוטנטית פחות מכל ניסיון פרשני אחר של המסורת היא טענה חסרת שחר; והטענה שזהו מהלך מסוכן בשל הריאקציה שנלווית לו היא טענה עצובה וחסרת אמונה, שמודדת את כדאיות המסע על פי המהמורות הצפויות בו.

\*

אין לי בעיה להודות שהשיח המסורתי הליברלי לוקה לעיתים באנכרוניזמים ובקיטש (כמו השיח הדתי-לאומני). אהיה בין הראשונים שיאמרו כי נשתי והגר לא היו פמיניסטיות, שבמקורות שלנו יש גם חומרים גזעניים ומסוכנים ושאי אפשר להפריד בין היסוד הפונדמנטליסטי המסוכן בקרב דתות העולם (שכיום מתבטא ברוב עוז באסלאם, ורוב קורבנותיו מוסלמים) ובין המסורות והמקורות שמתוכם צמח. אבל בדיוק בשל כך אסור להפקיר את המסורת. בדיוק בשל כך אנו נדרשים לקבל את המסורת, לשאת אותה ולמסור אותה הלאה. בדיוק בשל כך ראוי ונכון ליטול את חלקנו בתורה, וראוי ונכון לעשות זאת בשפתה, בכליה ובדרכיה, ולא כטקטיקה לגיוס המונים בנוסח יאיר לפיד, אלא מתוך אחריות ושותפות גורל ומתוך דאגה אותנטית, אורגנית ומהותית לערך החירות שמסורת אבותינו מלמדת.

---

יותם יזרעאלי הוא דוקטורנט בבית הספר למדעי היהדות באוניברסיטת תל אביב. הוא חוקר קולות נבואיים בהגות הפוליטית של המאה העשרים.

---

מאמרו של אסף שרון:

אשליית השיבה אל המסורת

מאמר תגובה לאסף שרון מאת רון מרגולין:

הפוטנציאל הפוליטי של תנועת ההתחדשות היהודית

מאמר תגובה לאסף שרון מאת אלי אושרוב:

שתיקתו של הליברליזם היהודי (פורסם באתר "העוקץ")